

Ольга СОБКО

ПРАГМАТИЗМ ДІАГНОСТИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розглянуто методологічні домінанти економічної діагностики інтелектуального капіталу сучасних підприємств, що функціонують в умовах економіки знань. Визначено три рівні здійснення економічної діагностики інтелектуального капіталу у практичній діяльності підприємств. Запропоновано застосування моніторингу інтелектуального капіталу для оприлюднення інтелектуального рівня, оцінки – для відображення впливу на ефективність функціонування, аналізу – для визначення впливу на капіталізацію підприємства.

В умовах “нової парадигми” у діяльності суб’єктів господарювання все більш помітним стає збільшення доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом підприємства, при одночасному зменшенні впливу фізичного та фінансового капіталів. У зв’язку з такими тенденціями актуалізуються проблеми опрацювання конструктивної методологічної еkleктики діагностики інтелектуального капіталу підприємства, які ускладнюються тим, що сьогодні практично відсутня можливість здійснення моніторингу та оцінки, зважаючи на недостатність охоплення у традиційній моделі бухгалтерського обліку. Водночас оточення суб’єктів господарювання, яке характеризується появою нового фактору виробництва – інтелектуального капіталу, вплив якого посилюють зростаючі потенційні можливості інформаційних технологій, що забезпечують формування, дифузю і доступ широкого кола споживачів до ключового ресурсу – знань, сприяють підвищенню зацікавленості сучасних підприємств у запровадженні його економічної діагностики.

Наукові дослідження учених (М. Бендіков [1], Е. Брукінг [6], Ф. Ґу [11], Л. Едвінсон [9], Д. Добія [17], С. Ілляшенко [2], Л. Лім [13], В. Пархоменко [4], К. Свейбі [14], К. Шлєдзік [15], Г. Тан [16], Я. Чекай [8] та ін.) – відображають еволюційні закономірності динаміки підходів до вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу. Проте, ми змушені констатувати, що пропозиції щодо удосконалення наявних методик, які базуються на конкретизації переваг і недоліків останніх, на жаль, не забезпечили опрацювання єдиноприйнятої й універсальної методології. Такий стан речей зумовлює зниження зацікавленості серед суб’єктів господарювання щодо запровадження у практику здійснення діагностики інтелектуального капіталу, а ті підприємства, які використовують ці дослідження, змушені ретельно пристосовувати наявний інструментарій до конкретних умов. Віддаючи належне напрацюванням усіх дослідників, можемо стверджувати, що наукові розвідки у сфері удосконалення діагностики інтелектуального капіталу підприємства шляхом розробки конструктивної методології його

вимірювання й оцінки, є своєчасними та очевидними.

Незважаючи на активізацію досліджень доктрини інтелектуального капіталу, невіршеними залишаються проблеми його економічної діагностики. Вимірювання й оцінка інтелектуального капіталу підприємства утруднюється ще й тим, що у результаті він виступає ефектом інтелекту, духовності, філософії управління, організаційної культури тощо. Крім того, розгляд інтелектуального капіталу як багатоаспектного, багатовимірного та широко ендогенно- і екзогеннодетермінованого явища суттєво ускладнює його економічну діагностику, прагматизм якої запропоновано у статті.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності й визначенні векторів забезпечення прагматизму економічної діагностики інтелектуального капіталу сучасних підприємств, які функціонують в умовах економіки знань і розширення сфери застосування інформаційних технологій у діяльності суб'єктів господарювання.

Незважаючи на відносну новизну теорії інтелектуального капіталу, економічна думка вміщує низку суб'єктивних методик його діагностики, беручи до уваги велику кількість показників (наприклад, понад 120 – у методиці Л. Лім і П. Деллімор [13, 187–190]; 178 – у методиці Е. Брукінг [6, 13]; понад 240 – у методиці Л. Едвінсона [9], понад 35 – у методиці К. Шледзяка [15, 55–111]), незгодженість вимірників і обмеження можливостей урахування синергічних ефектів, що виникають у результаті інтерактивних зв'язків між домінантами інтелектуального капіталу. Наукові розвідки вітчизняних дослідників містять методики оцінки окремих аспектів інтелектуального капіталу підприємства, зокрема у працях О. В. Кендюхова (марочний, персоніфікований капітал) [3], С. М. Ілляшенка (організаційний і людський капітал, капітал відносин) [2, 307–335],

В. Д. Пархоменка (соціальний та індивідуальний капітал) [4, 20–22] та ін.

На нашу думку, методологічна еkleктика діагностики інтелектуального капіталу залежить від мети, доступу до інформаційного забезпечення, обсягу інформації, можливостей та рівня витрат на її отримання. Вважаємо, що методологічні домінанти економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства доцільно сконцентрувати на трьох рівнях (рис. 1).

1) моніторинг інтелектуального капіталу підприємства, в результаті якого можна визначити критерії і підходи до його здійснення, що дозволить окреслити вимірники та методики розрахунку основних показників, тобто надати докази наявності чи відсутності інтелектуального капіталу;

2) здійснення аналізу вартості й ефективності використання інтелектуального капіталу, що гарантуватиме виявлення резервів капіталізації підприємства;

3) опрацювання методологічної еkleктики оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію підприємства, оскільки саме цей вплив в умовах “економіки знань” залишається визначальним для забезпечення зрівноваженого, екологічно безпечного стратегічного розвитку суб'єкта господарювання.

Необхідність діагностики інтелектуального капіталу підприємства є очевидною, оскільки уможлиблює вирішення таких завдань:

- визначення векторів стратегічного розвитку суб'єкта господарювання;
- оцінка капіталізації підприємства;
- підвищення конкурентоспроможності та рентабельності функціонування господарського суб'єкта;
- організація оперативного контролінгу на підприємстві;
- забезпечення покращення планування в рамках діяльності підприємства;

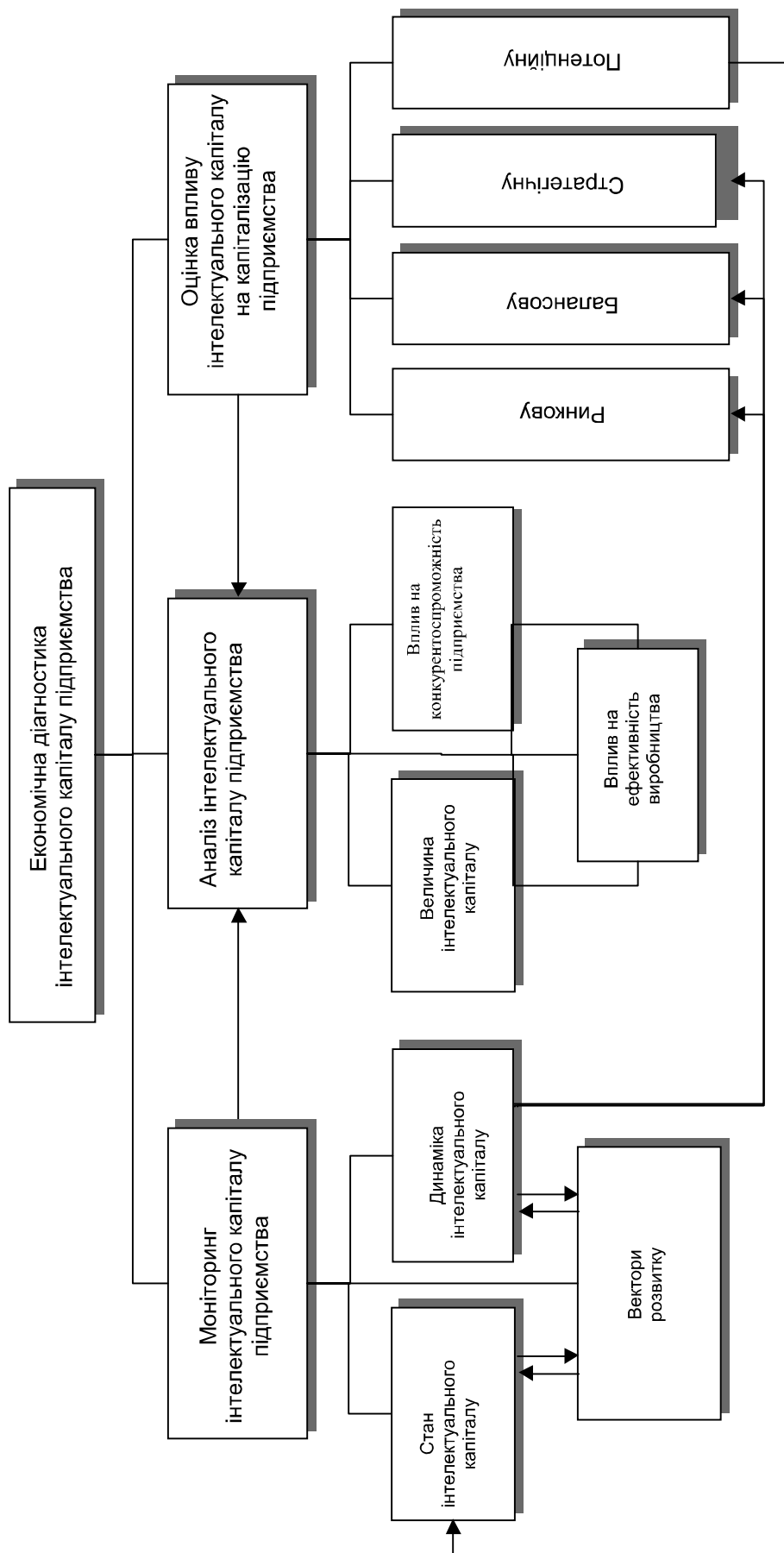

Рис. 1. Схема економічної діагностики інтелектуального капіталу підприємства*

* Складено автором.

- підвищення якості продукції та систем управління на підприємстві;
- покращення інформаційного забезпечення на підприємстві;
- організація купівлі/продажу прав інтелектуальної власності;
- розвиток підприємства в умовах глобалізації економічних процесів;
- підвищення рівня соціального забезпечення працівників через сприяння розвитку громадянського суспільства і демократизації країни загалом.

Відтак, беручи до уваги напрацювання сучасної фінансової та економічної думки, зауважимо, що діагностика інтелектуального капіталу має базуватися на дотриманні певних принципів, зокрема:

- науковості, що полягає у використанні нових, прогресивних методів і способів досліджень;
- плановості, який забезпечує перманентність досліджень і гарантує отримання закономірностей динаміки інтелектуального капіталу;
- економічності, що забезпечує мінімізацію витрат на здійснення діагностичних процедур.

Дотримання зазначених принципів в умовах “економіки знань” забезпечить конструктивну діагностику інтелектуального капіталу для підприємства та розширить можливості ухвалення рішень, скерованих на активізацію інтелектуальної діяльності.

Діагностика інтелектуального капіталу підприємства передбачає вирішення комплексу таких питань, як вибір і обґрунтування стратегічного напрямку досліджень, визначення критеріїв і показників моніторингу, оцінки вартості й ефективності використання інтелектуального капіталу, опрацювання методологічної еkleктики оцінки впливу інтелектуального капіталу на капіталізацію підприємства.

Сучасна економічна література подає розмаїття (понад 30) методів діагностики

інтелектуального капіталу підприємства [14]. Майже всі вони базуються на удосконаленні попередніх, проте рівень їх застосування ускладнюється тим, що інструментарій, передбачений одним із методів, не можна використати, не гармонізувавши з особливістю функціонування вітчизняних підприємств. Так, з понад 30 відомих методик лише одну, запропоновану Е. Брукінг для аудиту інтелектуального капіталу, відомою під назвою “Брокер технологій”, можна використовувати без попереднього узгодження.

Серед відомих методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства є простіші та складніші моделі, трудомісткі й дорогі при застосуванні. Суттєвим недоліком цих методик є відсутність обґрунтування можливостей і економічної доцільності їхнього використання на відповідних рівнях, наприклад, для здійснення моніторингу можуть бути використані найпростіші методи, які забезпечували б формування певного інформаційного простору тоді, як оцінка інтелектуального капіталу вимагає застосування спеціальних, професійно проаналізованих методів, використання яких є значно дорожчим для підприємства.

У сучасній економічній літературі наявна класифікація відомих методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства. Так, перші спроби оцінки моделей інтелектуального капіталу зробили вчені Г. Русс та С. Пайк, послуговуючись історичним методом дослідження і застосувавши низку критеріїв – достовірності та можливості здійснення аудиту, рівня узагальнення оцінки, використання, багаторівневого управління, можливості вимірювання надходжень і видатків, міру врахування цінностей для усіх акціонерів. В еволюції теорії інтелектуального капіталу вирізняють три генерації методів: перша – тривалістю до 1997 р. (наприклад, “Невидимий баланс”, “Еконо-

мічна додана вартість”); друга – із 1998 р. до 2003 р. (*“IC-Index”*); третя – починаючи з 2004 р. (*KCE™, VAIC™, HVA*).

Безперечно, в основі вивчення інтелектуального капіталу лежить класифікаційний метод його діагностики, що не вимагає обґрунтування доцільності його використання, оскільки ця категорія містить низку елементів, а інтеракційні взаємозв'язки, що виникають між ними, спричиняють появу синергічного ефекту, що, у свою чергу, також потребує врахування при діагностиці. Дослідження методів діагностики інтелектуального капіталу, поданих в економічній літературі, дозволяє стверджувати про їхнє розмаїття, відсутність опрацьованої універсальної методології їх використання, що підтверджується різними трактуваннями у джерелах. Крім того, велика кількість опрацьованих ученими методів діагностики інтелектуального капіталу робить їх використання дорогим, трудомістким, таким, що вимагає залучення висококваліфікованих спеціалістів, здатних підібрати відповідні показники, оскільки використання методик вимагає їх адаптації до умов здійснення, адже від цього залежить якість процесу.

Генезис формування методології діагностики інтелектуального капіталу підприємства охоплює три етапи: перший (до 1998 р.) – це напрацювання найпростіших інструментів, використаних для вимірювання інтелектуального капіталу і представлених у вигляді показників інтелектуального капіталу; другий (із 1999 р. до 2000 р.) – розробка методів і моделей для оцінки інтелектуального капіталу підприємства загалом та його складових зокрема; третій (із 2004 р.) – напрацювання у сфері розробки загальноприйнятої, конструктивної методології діагностики. Зазначимо, що перші два етапи наукових досліджень на сьогодні можна вважати завершеними, а на базі їх результатів учені, опрацьовуючи подальшу

фундаменталізацію теорії інтелектуального капіталу, зайняті розробкою методології діагностики, яка забезпечить прийняття конструктивних управлінських рішень на підприємстві.

Дослідження, здійснені вченими і практиками на початковому етапі становлення теорії інтелектуального капіталу підприємства, дозволяють виокремити основні показники, які доцільно використовувати як інструменти діагностики. Так, у 1997 р. Данська Рада розвитку торгівлі і промисловості запропонувала показники, згруповані у розрізі чотирьох домінант інтелектуального капіталу – людського капіталу, клієнтського капіталу, технологічного капіталу та процесного капіталу [3, 206–240]. У цьому контексті дослідники вирізняють 22 основних показники, які доцільно використовувати як індикатори діагностики інтелектуального капіталу підприємства (табл. 1).

Зауважимо, що загалом показники, запропоновані для оцінки людського капіталу, концентруються на вимірюванні компетенції, креативності та плинності працівників, а показники клієнтського капіталу – відображають частку на ринку, рівень обслуговування клієнта, що забезпечує формування стабільної клієнтської бази. Враховуючи зростання ролі інформаційних технологій щодо забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємства, вчені беруть за основу показники, придатні для оцінки технологічного капіталу (табл. 1).

Разом з тим, цілком виправданим є твердження дослідників про важливість якості організації управління процесами на підприємстві, скерованої на підвищення рівня задоволеності очікувань клієнтів, що відображено у найчисельнішій групі показників оцінки процесного капіталу (табл. 1). Отже, запропоновані показники для оцінки технологічного капіталу відображають, насамперед, рівень упровадження, від-

Таблиця 1

Показники оцінки інтелектуального капіталу підприємства у розрізі його домінант (за нормами, наданими Данською радою розвитку торгівлі і промисловості)*

Домінанти інтелектуального капіталу	Показники	Методика розрахунку
Людський капітал	Стаж роботи	Середня кількість років роботи на підприємстві та (або) на посаді (робочому місці)
	Освіта	Кількість працівників із визначеним рівнем освіти
	Освітні витрати	Річні витрати на освіту, перекваліфікацію
	Задоволення (сатисфакція) працівника	Рівень задоволення працівника від роботи, середовища праці, політики підприємства (анкета)
	Додана вартість, що припадає на 1 працівника	Прибуток плюс заробітна плата / кількість працівників
Клієнтський капітал	Обсяги реалізації щодо ринку, клієнта продукту	Обсяги оборотів у розрізі каналів продажу, (%)
	Маркетинг	Витрати на маркетинг. Витрати на маркетинг / Обсяг оборотів
	Співвідношення клієнтів і працівників	Кількість клієнтів / чисельність працівників
	Рівень оборотів, отриманих з постійними клієнтами	Частка продажу стабільним клієнтам у загальному обороті з реалізації продукції
Технологічний капітал	Сукупний обсяг інвестицій в ІТ	Витрати на придбання та сервісне обслуговування інформаційного обладнання і програмування
	Знайомство з ІТ технологіями	Чисельність працівників з інформаційною підготовкою або тих, які володіють знаннями з інформатики
	Кількість робочих місць, де використовуються ІТ	Кількість робочих місць, які використовують інформаційні технології. Кількість комп'ютеризованих робочих місць / чисельність працівників
Процесний капітал	Витрати на процеси	Загальні витрати відповідно до запроваджених процесів
	Персонал, зайнятий у процесах	Сукупність працівників відповідно до процесів, розрахована на підставі кількості зайнятих
	Інвестиції у бюро та робочі місця	Сума інвестиційних витрат, понесених для підвищення якісних стандартів обладнання
	Виробничий цикл	Кількість робочих днів у межах одного виробничого циклу
Процесний капітал	Цикл розвитку нової продукції	Час від зародження ідеї нової продукції до її впровадження на ринок (або від упровадження до виробництва)
	Якість	Рівень якості продукції (анкета щодо відповідності якості продукції вимогам клієнтів)
	Частка браку	Обсяг браку / обсяг виробничої програми (розрахована в натуральних показниках)
	Час реакції	Час від складання замовлення до його виконання
	Репутація підприємства	Відгуки зовнішніх зацікавлених осіб (анкета)

* Складено на основі [3, 227–228].

новлення й ефективність використання на підприємстві інформаційних технологій, які є “двигуном” у розвитку інтелектуального капіталу. Водночас показники для оцінки процесного капіталу зосереджуються на значенні показників продуктивності та якості управлінських процесів на підприємстві.

Однак, як уже зазначалося, запровадження у господарську практику підприємств процесів діагностики інтелектуального капіталу є дорогим і трудомістким процесом, що вимагає фахового опрацювання великої кількості показників, доцільність використання яких визначається для кожного суб'єкта господарювання окремо. Ось чому фахівці, відібрані для здійснення діагностики, повинні, насамперед, визначити рейтинг кожного показника відповідно до особливостей функціонування підприємства. При цьому можна користуватися узагальненнями дослідника Н. Бренана, який зробив оцінку важливості показників, запропонованих економістами С. Маврінацом, Г. Сестерфельдом, М. Міллером та А. Борнеманном, ужитих для аналізу інтелектуального капіталу в розрізі його складових елементів [5].

Отже, спираючись на результати досліджень, робимо висновок, що найважливіше значення серед показників оцінки інтелектуального капіталу підприємства мають ті, які характеризують людський капітал – лідерські якості (у М. Міллера) та впровадження стратегії фірми (у А. Борнеманна та С. Маврінаца); для оцінки структурного капіталу – інноваційність підприємства, що підтверджено у дослідженнях А. Борнеманна та С. Маврінаца і Г. Сестерфельда; для оцінки клієнтського капіталу – рівень задоволеності клієнта (у А. Борнеманна, М. Міллера) та якість, що відповідає вимогам клієнтів (у М. Міллера) [5, 221]. Проте найважливіша цінність досліджень полягає у тому, що, опираючись на їх результати, можна

стверджувати про необхідність підбору показників для діагностики інтелектуального капіталу підприємства у кожному конкретному випадку, яка є очевидною та необхідною умовою прийняття конструктивних управлінських рішень. Вважаємо за доцільне зауважити, що саме такі прості в обчисленнях показники можуть бути ефективно використані для моніторингу інтелектуального капіталу підприємства (квартального, щорічного), а це підвищить рівень довіри до суб'єкта господарювання, а отже, збільшить його інвестиційну привабливість і забезпечить ефективно управління стратегічним розвитком в умовах “економіки знань”.

Російські науковці М. Бендікова і К. Джамай, вважаємо, цілком слушно критикують доцільність використання “Методу ринкової капіталізації” (*“Market-too-book-value”*), запропонованого Томом Стюартом для вимірювання інтелектуального капіталу підприємства, адже, з одного боку, має рацію їх твердження, що ринкова вартість змінюється нееквівалентно при дії адміністративних чинників, зокрема, зниження ціни акцій корпорації *“Microsoft”* у результаті судових позовів Антимонопольного відомства США не завжди означає скорочення її інтелектуального потенціалу [1]. З іншого боку, частково погоджуємося з цим твердженням, однак, на нашу думку, це зовсім не стосується інтелектуального капіталу підприємства, який у даному випадку буде знижуватися. Відтак, заслуговує на увагу пропонування система показників для оцінки інтелектуального капіталу підприємства, яка, містить: показник співвідношення ринкової та балансової вартості компанії (при високому рівні інтелектуального капіталу дорівнює 100%); стабільність інтелектуальних кадрів (94%); частка нової продукції в загальному обсязі продажів – 90%; частка НДДКР у загальному обсязі робіт – 20%; належність співробітників до компанії – 90%;

розрахункова вартість заміни бази даних (100%); оборот робочого капіталу – 600%; відношення обсягу продажів до невиробничих витрат – 90%; задоволеність клієнтів – 90%; вірність торгової марці – 80%; стабільність клієнтів – 80% [1].

Біля витоків емпіричних досліджень щодо напрацювання методики оцінки інтелектуального капіталу були вчені Л. Лім і П. Деллімор, які опитали 360 менеджерів різних рівнів управління австралійських фірм сфери послуг – банківська сфера, телекомунікації, туризм, транспорт (що функціонують не менше 20 років), які котувалися на біржах. У дослідженні послугувалися п'ятибальною шкалою оцінки (від 1–5 балів), згідно з якою було запропоновано до оцінки 120 показників, представлених у розрізі доміант інтелектуального капіталу в групах двох вимірників: капіталів управління знаннями (людський капітал, корпоративний капітал, бізнесовий капітал, функціональний капітал) та капіталів маркетингу знань (клієнтський капітал, постачальницький капітал, акціонерний капітал, інвестиційний капітал) [13, 187–190]. Здійснена оцінка важливості кожного зі 120 показників засвідчила високий рівень придатності 7 показників для сектору клієнтського капіталу; 5 – для сектору корпоративного капіталу; по 4 – у секторах відповідно, людського, бізнесового та акціонерного капіталу; 2 – для сектору функціонального капіталу. Крім того, враховуючи різний алгоритм обрахунків показників і їх різні вимірники, у дослідженні акцентується увага на тому, що важко піддається оцінці і тлумаченню 21 показник [13, 187–190]. Отже, опрацювання пропонуваної методики вимірювання інтелектуального капіталу, хоч вважається загалом позитивним явищем, проте залишає низку відкритих дискусійних питань, вирішення яких є актуальним і сьогодні.

Систематизацію показників, які можна використовувати для оцінки інтелектуального капіталу підприємства, здійснив С. Ілляшенко, опрацювавши авторський підхід за елементами організаційного, людського капіталів та капіталу відносин [2, 307–335]. Вчений розробив перелік показників, згрупував їх у розрізі складових елементів інтелектуального капіталу, однак, методика їх використання для розрахунку рівня інтелектуального капіталу залишилась неопрацьованою.

Привертають увагу дослідження вчених, що стосуються класифікації методів діагностики інтелектуального капіталу підприємства. Відомі на сьогодні методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства можна поділити щонайменше на три великі групи:

1) методи вхідні й вихідні, якісні та кількісні, типологізовані вченими Я. Чекаєм і М. Яблоньські [8], Дж. Чен, Ж. Зу, Г. Я. Хі [7];

2) монетарні та немонетарні, запропоновані вченими Г. П. Теном, Д. Плоуменом, Ф. Ганкоком [53] та статичні і динамічні – Т. Хауселом, С. Нельсон [12];

3) чотири групи методів, опрацьованих ученим К.-Е. Свейбі, зокрема ті, що базуються на ринковій капіталізації, на картах результатів, безпосередній (прямій) оцінці інтелектуального капіталу та на дохідності активів (*ROA*) [14].

Запропонована Я. Чекаєм та М. Яблоньські типологізація методів вимірювання інтелектуального капіталу підприємства полягла у підвищенні рівня об'єктивізму наявних методик, зокрема для цього запропоновано сукупне використання чотирьох груп методів:

1) вхідних, які полягають у здійсненні аналізу детермінант інтелектуального капіталу, починаючи від стратегії, фінансових показників діяльності підприємства та закінчуючи детальною оцінкою складових елементів інтелектуального капіталу [8, 11–14]. Використання таких методів дозволить

чітко визначити стратегію підприємства та окреслити чинники, які її визначають;

2) вихідні методи полягають у визначенні доданої вартості та її приросту на всіх щаблях ланцюга вартості на підприємстві. Застосування цих методів дозволяє визначити чинники, які впливають на вартість інтелектуального капіталу підприємства;

3) кількісні методи, які використані для аналізу досягнень працівників та їх порівняльної оцінки дають змогу здійснювати моніторинг якості навчання, самонавчання кожного окремого працівника;

4) якісні методи дають змогу вивчати практичні аспекти діяльності кожного працівника та переносити їх досвід на загальний колектив підприємства. Серед якісних методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства привертає увагу модель оцінки, що базується на основі системи якісних індексів, опрацьована вченими Дж. Чен, Ж. Зу, Г. Ян Хі в аспекті досягнення й утримання підприємством довготривалої конкурентоспроможності [7, 195–212]. Крім цього, проведені дослідження, згідно з запропонованими моделями, підтвердили чітку взаємозалежність між результатами діяльності підприємства й детермінантами інтелектуального капіталу, зокрема для високотехнологічних підприємств більш суттєвою є залежність між інноваційним капіталом та кінцевими результатами їх функціонування.

Отже, запропонована класифікація методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства – вхідні та вихідні, якісні та кількісні – є неостаточною, недопрацьованою, такою, що вимагає застосування фахових підходів до використання, оскільки в ній не подані конкретні показники, що ускладнює її практичне застосування. Однак, можемо стверджувати, що якісні методи оцінки інтелектуального капіталу підприємства скеровані на прогнозуванні майбутнього розвитку, суттєво доповнюють статичні методи, а

ті, в свою чергу, більш доцільно використовувати, насамперед, для оцінки стану інтелектуального капіталу.

Дослідники Т. Хаусел і С. Нельсон запропонували поділ методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства на дві групи – статичні (ретроспективні) і динамічні (проспективні) [12]. Статичні методи об'єднують усі методики, які дозволяють оцінити інтелектуальний капітал підприємства на певний момент часу, а динамічні – спрогнозувати зміни інтелектуального капіталу в майбутньому залежно від вхідних фінансових потоків.

Розвиток цієї теорії знайшов своє відображення, коли вчені Г. Тан, Д. Плоумен, Ф. Ганкок [16] запропонували авторський вид типологізації методів вимірювання інтелектуального капіталу, виділивши монетарні, які передбачають оцінку інтелектуального капіталу підприємства загалом і в своїй основі відповідають статичним методам Т. Хаусела і С. Нельсон, та немонетарні, які ґрунтуються на оцінці процесу перетворення нематеріальних активів у інтелектуальний капітал, а це певною мірою є аналогом динамічних (параметрично-якісних) методів Т. Хаусела і С. Нельсон [12, 547–548].

До динамічних методів оцінки інтелектуального капіталу вчені відносять модель дисконтування грошових надходжень (The discounted cash flow model), яка ґрунтується на визначенні майбутніх грошових надходжень, зменшених на розмір встановленої ринком дисконтної ставки. Недолік використання цієї моделі полягає у складності визначення майбутніх грошових надходжень та обчисленні дійсної дисконтної ставки.

Цікавим типом динамічних фінансових методів є представлений метод вимірювання головних (фахових) компетенцій підприємства (СС) А. Фазлягіча [10, 80–83]. За методикою вважається, що вартість, яку головна компетенція дає суб'єктові госпо-

дарювання, дорівнює доданій вартості, яку головна компетенція віддає клієнтам на конкурентному ринку.

Серед інших відзначимо моделі реальних можливостей ("Real options models"), зокрема до них автори відносять модель Л. Едвінсона і М. Мелоуна. На її базі опрацьована новітня модель, відома під назвою "Індекс інтелектуального капіталу" ("IC-Rating"), зарахована вченими до динамічних типів методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства, що уможлиблює розрахунок різниці між ринковою та балансовою вартістю підприємства. Крім того, із новітніх методів можемо відзначити модель Ф. Ґу та Б. Лева "Дохід з капіталу знань" ("Knowledge capital earnings" – KCE™), що передбачає розрахунок економічної вартості інтелектуального капіталу, ринкової позиції підприємства та його привабливості на фондових ринках [11]. Зауважимо, що основними недоліками фінансових (монетарних) методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства є їх зорієнтованість на зміни вартості цінних паперів на фондових ринках, що значно звужує діапазон застосування.

Ґрунтовний аналіз методів вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу вперше був здійснений у 2007 р. ученим К.-Е. Свейбі, який, використовуючи у якості класифікаційних ознак вартісні чи неwartісні вимірники та рівень можливості здійснення оцінки окремих домінант інтелектуального капіталу, запропонував найповнішу на сьогодні класифікацію 34 методів, об'єднавши їх у чотири великі групи [14; 17, 287–288]:

1. Методи, що базуються на ринковій капіталізації: коефіцієнт Тобіна ("Tobin's Q"), "Вимірювання інвесторами ринкової вартості" ("Investor assigned market value" – IAMV™), "Розрахунок вартості" ("Calculated intangible value" – CIV), "Невидимий баланс" ("Intangible balance sheet"), "Фінан-

сові методи вимірювання інтелектуального капіталу" ("Financial method of intellectual assets measurement" – FiMIAM).

2. Методи, що базуються на картах результатів: "Збалансована система показників" ("Balanced scorecard"), "Навігатор Скандії" ("Skandia navigator™"), "Ланцюг показників вартості" ("Value chain scoreboard" – VCS™), "Індекс інтелектуального капіталу" ("IC-Index™"), "Монітор нематеріальних активів" ("Intangible asset monitor"), "Збалансована система показників" ("Balanced scorecard"), "Бізнес IQ" ("Business IQ"), "Індекс інтелектуального капіталу" ("IC Rating™"), "Керівництво Meritum" ("Meritum guidelines"), "Оцінка активів знань" ("Assessing knowledge assets"), "Аудит знань" ("Knowledge audit cycle" – KAC).

3. Методи безпосередньої (прямої) оцінки інтелектуального капіталу: "Брокер технологій" ("Technology broker"), "Аудит інтелектуального капіталу" ("Intellectual capital auditing"), "Цитування патентів" ("Citation weighted patents"), "Методологія оцінки вартості" ("Inclusive valuation methodology" – IVM™), "Оцінка інтелектуальних активів" ("Intellectual asset valuation"), "Формування загальної вартості" ("Total value creation" – TVC).

4. Методи, що базуються на дохідності активів (ROA): "Економічна додана вартість" ("Economics value added" – EVA), "Розрахунок вартості" ("Calculated intangible value" – CIV), "Дохід з капіталу знань" ("Knowledge capital earnings" – KCE™), "Показник інтелектуальної доданої вартості" ("Value added intellectual coefficient" – VAIC™).

Проаналізувавши опрацьовані сучасною економічною наукою методи вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу, здійснимо їх типологізацію, яка уможлилювала б їх використання на трьох запропонованих етапах діагностики, зокрема моніторингу інтелектуального капіталу,

аналізу його величини й ефективності використання на підприємстві та оцінки впливу на капіталізацію суб'єкта господарювання. Отже, наведені класифікації методів діагностики інтелектуального капіталу можна використовувати для вирішення загальних завдань економічного дослідження, зокрема ідентифікації, вимірювання та оцінки ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства. Однак їх використання вимагає додаткового фахового опрацювання у кожному конкретному випадку, що робить її трудо- і часомісткою, а тому на передній план виходять питання забезпечення прагматизму діагностики інтелектуального капіталу підприємства, що гарантуватиме прийняття конструктивних управлінських рішень.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновки, що теорія інтелектуального капіталу активно розвивається, а це зумовлює появу новітніх методів, моделей оцінки інтелектуального капіталу підприємства, які дають підстави забезпечувати прагматизм діагностики інтелектуального капіталу, оскільки його роль у капіталізації підприємств і надалі буде зростати. Вважаємо, що методологічні домінанти діагностики інтелектуального капіталу доцільно доповнити розробкою нових конструктивних методів, використання яких окреслювало б резерви активізації людського чинника, у напрямках креативного мислення, самонавчання і самоудосконалення, розвитку культурних і духовних цінностей, що, на нашу думку, залишається надзвичайно важливим саме для вітчизняних підприємств. Враховуючи те, що діагностика інтелектуального капіталу є дорогою, логічно виправданою і цілком слушною, на нашу думку, буде пропозиція щодо можливостей використання вітчизняними суб'єктами господарювання запропонованої нами схеми діагностики інтелектуального капіталу, яка

передбачає три рівні її здійснення – моніторинг, оцінку інтелектуального капіталу та аналіз його впливу на капіталізацію підприємства. Таким чином, побудований на таких постулатах прагматизм діагностики інтелектуального капіталу дозволить вітчизняним підприємствам у короткі терміни покращити комунікаційну політику, обмежити інформаційні лакуни, оптимізувати витрати, покращити рівень інвестиційної привабливості шляхом підвищення зацікавленості суб'єкта господарювання в оприлюдненні інформації про інтелектуальні можливості, а отже, забезпечить конкурентоспроможність вітчизняних виробництв.

Література

1. Бендиков М. А., Джамай К. В. *Интеллектуальный капитал развивающейся фирмы: проблемы идентификации и измерения // Менеджмент в России и за рубежом.* – 2004. – № 1. – С. 31–38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/01.shtml> (08.12.2012).
2. Ілляшенко С. М. *Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком.* – Суми: ТОВ "Торговий дім "Папірус", 2011. – 644 с.
3. Кендюхов О. В. *Ефективне управління інтелектуальним капіталом: Монографія.* – Донецьк: НАН України; Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2008. – 363 с.
4. Пархоменко В. Д., Пархоменко А. О. *Интеллектуальный капитал – основа развития предприятия // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності.* – 2012. – Випуск 1. – Том 3. – С. 18–23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.urau.ua/index.php/2225-6407/article/viewFile/6248/5543> (31.03 2013 р.)
5. Brennan N., Connell B. *Intellectual capital: current issues and policy implications // Journal of intellectual capital.* – 2000. – Vol. 1. – № 3. – P. 206–240.

6. Brooking A. *Intellectual capital. Core asset for the third millennium enterprise.* – London: International thomson business press, 1997. – 204 [7] p.
7. Chen J. *Measuring intellectual capital a new model and empirical study* // *Journal of intellectual capital.* – 2004. – Vol. 5. – № 1. – P. 195–212.
8. Czekaj J., Jabłoński M. *Metodyczne aspekty analizy kapitału intelektualnego organizacji* // *Przegląd organizacji.* – 2004. – № 10. – S. 11–14.
9. Edvinsson L., Malone M. *Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie.* – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, – 2001. – 150 s. – (Seria Przedsiębiorczość).
10. Fazlagić A. *Studium porównawcze wybranych metod pomiaru kapitału intelektualnego* // *Organizacja i Kierowanie.* – 2004. – № 4. – S. 80–83.
11. Gu F. *Intangible assets: measurement, drivers, usefulness.* – Boston: Published by Boston University School of management accounting, 2003. – 52 p. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://smgapps.bu.edu/smgnet/Personal/Faculty/Publication/pubUploads/Gu,_Feng_05.pdf?wid=1482&did=182&Filename=Gu,_Feng_05.pdf (травень 2013)
12. Housel T., Nelson S. *Knowledge valuation analysis. Applications for organizational intellectual capital* // *Journal of intellectual capital.* – 2005. – Vol. 6. – № 4. – P. 544–557.
13. Lim L. L. K., Dallimore P. *Intellectual capital: management attitudes in service industries* // *Journal of intellectual capital.* – 2004. – Vol. 5, № 1. – P. 187–190.
14. Sveiby K.-E. *Methods for measuring intangibles assets* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/Intangible-Methods.htm> (травень 2012)
15. Śledzik K. *Kapitał intelektualny a wartość rynkowa banków giełdowych: Monografia.* – Gdańsk: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, 2011. – 247 s.
16. *Intellectual capital and financial returns of companies* / Hong Pew Tan, David Plowman, Phil Hancock // *Journal of intellectual capital.* – 2007. – Vol. 8, № 1. – P. 76–95.
17. *Zarządzanie wiedzą: [podręcznik akademicki]* / [Aleksander Chrostowski, Dorota Dobia, Dariusz Jemielniak oraz in.]; redakcja naukowa Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński. – Warszawa: Wydawnictwa akademickie i Profesjonalne, 2008. – 555 [3] s.